

فهرست

سپاس نامه	۱
پیشگفتار	۵
درآمد: ضرورت بازاندیشی دوستی در ساحت اخلاق اجتماعی و روابط بین الملل	۱۱
بخش نخست: دوستی در ساحت زندگی معنوی جهان	
مانیفست و پرسش‌های فلسفه دوستی؛ محمدجعفر امیر محلاتی	۳۳
دوستی و عشق در معنویت (عرفان) اسلامی؛ ویلیام چیتیک؛ ترجمه علی نقی سلطانی	۶۷
دوستی به متابه جهان‌بینی اخلاقی؛ یک دیدگاه قرآنی؛ محمدجعفر امیر محلاتی	۸۵
بخش دوم: دوستی در روابط بین فرهنگ‌ها، ملل و تمدن‌ها	
دوستی در ایران پیش از اسلام؛ جمشید چوکسی؛ ترجمه علی نقی سلطانی	۱۳۱
دوستی بین تمدن‌های مسیحی و اسلامی؛ ریچارد بولت؛ ترجمه مجید تخت‌روانچی	۱۴۵
دوستی در اسلام کنفوشیوسی؛ ساچیکو موراتا؛ ترجمه علی نقی سلطانی	۱۶۴
دوستی در عالم اسلامی؛ عبدالعزیز التویجری؛ ترجمه مرتضی رحیمی‌نژاد	۱۷۴
دوستی در روابط بین الملل؛ اقبال رضا؛ ترجمه علی نقی سلطانی	۱۸۵
دوستی بین ادیان و فرهنگ‌ها؛ زیربنای دوستی بین تمدن‌ها؛ سید حسین نصر؛ ترجمه کاوه بهبهانی	۱۹۸
بخش سوم: دوستی در متون پیشین	
آیین دوستی و برادری در مکتب اسلام (فی مصادفة الاخوان)؛ شیخ صدقوق؛ به کوشش محمد برکت	۲۲۷

۲۴۹	رفتار با دوست؛ عبدالله بن ماقع؛ ترجمه محمد‌هادی طلعتی
۲۵۷	محبت و دوستی در رسائل اخوان الصفا؛ ترجمه سید محمد تقی
۲۷۶	ماهیت محبت و بعض و انواع آن در الذریعه الى مکارم الشریعه؛ راغب اصفهانی؛ به کوشش محمد برکت
۲۹۰	گنج مردانگی در دوستی و برادری؛ شعبان جبریل عبدالعال؛ ترجمه مرتضی رحیمی‌نژاد
۳۱۲	برادران؛ ابن‌ابی‌الدنیا؛ ترجمه محمد‌هادی طلعتی
۴۲۳	بخش چهارم: تاریخ سیر اندیشه دوستی در تمدن اسلامی درآمدی بر تاریخ اندیشه دوستی؛ یوسف الشارونی؛ ترجمه مرتضی رحیمی‌نژاد
۳۵۷	اندیشه دوستی در آثار ابن ماقع، مسکویه، ماوردي، ابن حزم و غزالی؛ یوسف الشارونی؛ ترجمه مرتضی رحیمی‌نژاد
۳۹۹	نمايه ..

سپاس‌نامه

بیست و دوم خرداد ماه سال ۱۳۹۴ مصادف بود با پانزدهمین سالگشت درگذشت عارف واصل و عالم روشن ضمیری که بی‌تردید در تاریخ معاصر فارس باید از او به عنوان «فیلسوف عملی اخلاق دوستی» یاد کرد. بهشت آشیان حضرت آیت‌الله مجdal الدین محلاتی که نشریه نشنال جیوگرافیک^۱ به‌واسطهٔ پا به‌گذاری متعدد مؤسسات خیریه‌الگوساز از او به عنوان آیت‌الله خیرات‌پیشه یاد کرده است، پس از درگذشت زودهنگامش همچنان در خاطره و قلب مردم استان فارس نهاد و نماد دوستی و مهروزی است.

معمولًا، پس از درگذشت آدمیان، خاطرات و آثار آن مسافران دیار باقی به‌تدربیح رنگ می‌بازد. اما رنگ و نقش میراث اخلاقی یکی از نشانه‌های پاک و اصیل خداوند یعنی حضرت مجdal الدین محلاتی حتی، سیزده سال پس از رحلت او شفاقت و زیباتر می‌نماید. در این مدت که آفتاب تدحوادث و تحولات بر نقش‌ها و فرش‌های وجودی کسان بسیاری از ارساب مکنت و قدرت و متنفذان در امور اجتماعی و دینی تاییده است، آن‌ها که تار و پودشان از الیاف مصنوعی بوده و به زعم تصادفات و نه به واسطه همت‌ها به جایگاهی رسیده بودند اغلب رنگ باخته‌اند. اما وجودهای اصیل و کلمات طبیه به قول حکیم فردوسی از باد و باران گزند نیافته بلکه بر قدر و منزلتشان افزوده شده است. حضرت شیخ، به اقرار دوست و دشمن، از این دست کسان بود.

این کتاب را که مجموعه‌ای از مقالات علمی و تحلیلی قدماًی و نوین در ساحت علم اخلاق است تقدیم به روان روشن آن طایر خوش‌پرواز آسمان معرفت و معنویت می‌کنم.

1. National Geographic, July 1999.

نویسنده در انتخاب عنوان و گرددآوری مقالات کتاب بی‌تر دید از مکتب اخلاقی حضرت مجددالدین محلاتی متأثر بوده است. در نزد ایشان، دوستی صرفاً فضیلتی در میان سایر فضایل نبود، بلکه در مکتب اخلاقی حضرت شیخ، دوستی به صورت نوعی جهان‌بینی اخلاقی درآمده بود و شخص ایشان و میراث اخلاق عملی او محل بروز و جلوه تمام عیار این جهان‌بینی بود. او «اخلاق» را از دریچه دوستی می‌دید و نه «دوستی» را از دریچه اخلاقی و مابین این دو دیدگاه تفاوت سترگی است که کتاب حاضر در توضیح آن می‌کوشد.

در مکتب سعدی، «در چشم بامدادان بهشت برگشودن / نه چنان لطیف باشد که به دوست برگشایی». در مکتب حافظ، «آسايش دوگیتی تفسیر این دو حرف است / با دوستان مررت، با دشمنان مدارا». و در حکمت الهی صدرا، شریعت و طریقت و فقه و فلسفه مشائی و اشرائی به دوستی رسیده‌اند. پس اغراق نیست اگر بگوییم فارس، و بهویژه شیراز، در تاریخ تمدن اسلامی مهد دوستی و پرورنده مکاتب دوستی بوده است. در این صورت، نه عجیب است و نه تصادف، که اکنون نیز تألیف کتاب دوستی به مثابه جهان‌بینی در این سرزمین دوست‌مدار صورت پذیرد و به بزرگان و فلاسفه اخلاق دوستی، که شمارشان بس فراخ‌تر از یادشده‌گان فوق است، ادای دین شود.

زبان مؤلف برای سپاسگزاری از استادان و دوستانی که او را در تکمیل این مجموعه یاری داده‌اند ناتوان و قاصر است.

حجت‌الاسلام والمسلمین برکت، مدیر دانشمند مدرسه علمیه امام عصر(عج) شیراز، از ابتدای کار و در انجام همه خدمات کوچک و بزرگ این کتاب و تهییه دو مقاله مهم آن سهم و نقش عمده‌ای ایفا کرده‌اند. استاد کورش کمالی سروستانی از دانشگاه حافظ در تمهید ترجمه یک مقاله مهم و تشویق به انتشار کتاب سعی ای بليغ و لطفی کارساز داشته‌اند. سعیده سادات سجادی و مهین ناصرپورفریور که، با لطف و تبحر کم‌نظیری، بخش عمده‌ای از کارهای حروف‌نگاری و اعمال اصلاحات ویراستاران را در متن اولیه به عهده گرفتند و با دقت این مهم را به انجام رسانده‌اند شایسته تشکر و سپاس فراوان‌اند. دوستان دانشمند، نویسنده‌گان مقلاط و استادان گران‌قدر سید حسین نصر از دانشگاه جورج واشنینگن؛ ریچارد بولت^۱ از دانشگاه کلمبیا امریکا؛ ویلیام چیتیک^۲ و همسرشان، بانو ساچیکو موراتا،^۳ از دانشگاه نیویورک استونی بروک؛ جمشید چوکسی از دانشگاه ایندیانا؛

1. Richard Bulliet.

2. William Chittick.

3. Sachiko Murata.

اقبال رضا، دستیار دبیر کل سازمان ملل متحده در اتحاد تمدن‌ها، و عبدالعزیز التویجری، مدیر کل سازمان علمی، آموزشی و فرهنگی اسلامی مستقر در مراکش که در نوشتن مقالات دوستی در روابط بین الملل و در فرهنگ‌های ایرانی، اسلامی، مسیحی، و چینی دعوت را پذیرفتند و به رغم مشغله‌های متعدد کارهای ممتازی انجام داده‌اند و گام سنترگی در اشاعه و اعتلای فرهنگ و گفتمان دوستی برداشته و بر مؤلف این اثر منت دارند.

دوستان مترجم — سید محمد شققی، مترجمی رحیمی‌نژاد، محمد‌هادی طلعتی، مجید تخت‌روانچی، کاووه بهبهانی و بهویزه علی‌نقی سلطانی با ترجمه چهار مقاله — زحمت ترجمة مقالات استادان ارجمند را کشیده‌اند بر من منت نهادند و هر یک در سلوک شخصی الگوی اخلاق و فرهنگ دوستی هستند. دوست و همکار روشن‌ضمیرم، استاد دیوید کامیتسوکا،^۱ که از آغاز کار من در دانشگاه اوبرلین^۲ مشوق تحقیقات اخلاق دوستی بوده‌اند، دوستی فرافرهنگی، فرامرزی و فرامذهبی را در عمل به من نشان داده‌اند. شاعر گرانمایه سید حسن اجتهادی زیبایی دوستی را در شعر بلیغ خود به اوج رسانده‌اند. دوست و قرآن‌پژوه گرانمایه، استاد بهاءالدین خرمشاھی، در تشویق انتشار این اثر لطف بسیار نموده‌اند. از برادر دانشمند، استاد سید حسین مدرسی، که مقالات عربی را از کتابخانه دانشگاه پرینستون در اختیار این جانب گذاشته‌اند و بیش از همه از فرزانه مادرم سرکار خانم صالحه مجاهد که مشوق عمدۀ این اثر بوده‌اند و خود سرمشق زنده حکمت، روش، منش و مکتب دوستی هستند سپاس و تشکر بسیار دارم.

چراغ صاعقه آن سحاب روشن باد که زد به خرمن ما آتش محبت او

محمد جعفر امیر محلاتی

1. David Kamitsuka. 2. Oberlin College

پیشگفتار

کتاب حاضر، که در باب اخلاق دوستی در تمدن اسلامی و سیاست جهانی است، با هدف انتقال مفهوم دوستی و کاربرد آن از محدوده روابط خصوصی و احساسی به ساحت آزاد و گسترده روابط مدنی، سیاسی، بینالمذاهب و بینالمللی، و همچنین بیان این حقیقت که عدالت نقطه شروع تعاملات جمعی و جهانی است، نه صرفاً نقطه کمال آن‌ها تأثیف و گردآوری شده است. در ایامی که مقاله‌های این مجموعه گردآوری می‌شد هنوز از پدیده داعش و کشتار وحشیانه ایشان به‌نام شرع که وهن انسانیت است، خبری نبود. هنوز طالبان پاکستان یکصد و چهل کودک مدرسه‌ای را قتل عام نکرده بود. هنوز بوکوحرام بیش از دویست دختر خردسال را ندزدیده و به ازدواج اجباری و ادار نکرده بود. جنایات داعش، طالبان و بوکوحرام حیثیت اسلام و مسلمانی را به شدت ملکوک و، در آینه اخلاق عرفی جهانی تصویر تمدن ما را به نقطه حضیض دماستج اخلاقی کشانده است.

چنانچه بخواهیم با مقایسه کمی اعمال خشونت‌آمیز داعش و طالبان با مثلاً کشتار فجیع کودکان فلسطینی در تابستان ۱۳۹۳ به دست اسرائیل یا آنچه در اوکراین از طرف روس‌ها صورت گرفت و یا نتایج فجیع سیاست غرب مسیحی در سوریه به اصطلاح سری بلند کنیم و غیرمسلمانان را جناحتکارتر بدانیم، کار عبیشی است. بین کشتار کودکان فلسطینی توسط اسرائیل یا صدها کودکان یمنی توسط عربستان چه تفاوت اخلاقی-انسانی وجود دارد؟ به لحاظ تمدنی اینکه به دیگران بگوییم شما بیش تر جناحت کرده‌اید هیچ حیثیت اخلاقی به مسلمانان نمی‌بخشد.

واقعیت این است که چه مسلمان جنایت کند چه یهودی چه مسیحی، اعتبار جمعی مذاهب ابراهیمی و انسانیت بر باد رفته است.

حضرت ابراهیم(ع) در چندین ساحت اخلاقی در حکم مظہر و نماد شناخته می‌شود. نخست اینکه دوست خدا بود و بنیان‌گذار مکتب دوستی، زیرا برخورداری منفرد و خودخواهانه از نعمات الهی را برنمی‌تافت و قهرمان مشارکت در نعمت‌ها بود. دیگر اینکه واسطه رحمت بود و حتی برای نجات عده‌ای از عذاب قوم لوط در بارگاه الهی میانجی گردید. همین صفات دوستی و رحمت او بود که آتش خشم نمرود را به باع سبز صلح تبدیل کرد. از همین روست که رشتہ نسب اخلاقی اکثر اقطاب نحله‌های عرفانی و اصناف جوانمردی و فتوت به آن حضرت و نیز به مولا علی(ع) به عنوان مرشدان اکبر می‌رسد. در ماجرای امتحان بزرگ و نجات حضرت اسماعیل(ع) به فرمان الهی، حضرت ابراهیم(ع) نقطه پایانی بر قربانی کردن انسان در راه خدا گذاشت.

اکنون جای هزار افسوس و اندوه است که امثال طالبان و داعش یعنی مدعيان پیروی از ابراهیم(ع) و مظہر کمال مکتبش یعنی حضرت ختمی مرتبت و پیامبر رحمت و مروت، به خشونت و ظلالت پیشا ابراهیمی بازگشته‌اند. چنین پسرفت اخلاقی تمدن سوزی حقیقتاً جز به مدد اهريمن امکان پذیر نیست. به گمان نویسنده پادزهر این شرارت‌ها رویکرد جدیدی به مفهوم دوستی و مروت و اشاعه و اعتلای این فضیلت در میادین روابط اجتماعی و بین‌المللی است. معنی شناسی دوستی از حیث فلسفی و اخلاقی، مقدمه مهمی برای گام ضروری بعدی یعنی نهادینه کردن دوستی در همه ساحات زندگی اجتماعی است. در حالی که در همه کشورها، وزارت‌خانه‌های دادگستری بخش عظیمی از نیروی انسانی را تحت عنوان اجرای عدالت صرف مجازات و تنبیه متباو زان می‌کنند، کمتر یا هیچ دولتی برای دوستی هزینه نمی‌کند. در عین حال، همگان می‌دانند حفظ سلامت مهم تر از تلاش برای مداواست. پاسداری از دوستی در جامعه ملی و جهانی امری بدیهی و مستغنى از توجه فکری و مادی نیست. بسط ادبیات و نظریه‌های دوستی و تأسیس نهادهای دوستی محور، همت و توجه کلان دولت‌ها، سازمان‌های غیردولتی و جامعه مدنی را طلب می‌کند.